

Diskursens makt

- en presentation

Bengt-Åke Wennberg

Den typ av kunskaper det här är fråga om verkar inte spridas genom enkel förmedling av teorier och modeller. Teorier och modeller är viktiga hjälpmedel men kan inte stå ensamma. Den grundläggande kunskapen om samverkansfrågor formas och utvecklas i vardagens samtal och i försöken att komma till rätta med angelägna och gemensamma frågor. Den franske filosofen och sociologen Bruno Latour skiljer således mellan kunskapsspridning som en diffusionsprocess och kunskapsspridning som en översättningsprocess. [2]

Ser man kunskapsspridning som en diffusionsprocess, vilket kan gälla för exempelvis naturvetenskapliga ämnen, tänker man sig att den "sanna" kunskapen existerar i en slags absolut och oföränderlig grundform och förmedlas från person till person. Den

Industridagen är ett återkommande forum sedan 2004, där ledande personer inom politik, samhälle och industri kan träffas för att under en dag diskutera och samtala kring viktiga utvecklingsfrågor för industrin..

Temat för Industridagen 2010 är "Samverkan för konkurrenskraft". Ska svensk industri klara växande konkurrens måste vi utveckla fördelar som inte lätt kan kopieras. Man är övertygad om att Sveriges trumfkort är effektiv samverkan – både inom företagen och mellan företagen.

Under INDUSTRIIDAGEN 2010 ska man lyfta fram goda exempel på hur samverkan kan fungera och hur man kan utveckla denna ännu mer.

blir då allt mer uttunnad i processen. Ser man kunskapsspridning som en översättningsprocess, vilket är mer relevant för samverkans- och humanistiska frågor, tänker man sig istället att kunskapen omvandlas och förädlas genom sin användning – exempelvis i olika samtal. [3]

”Framing” – Komposition och konstruktion av diskurser

Louise Hallin svarar sedan tre år tillbaka på tittarnas frågor om föräldra-barn-problem i TV4:s Nyhetsmorgon. Programmet sänds på tisdagar. Jag har länge förvånats av vilka klara, raka, konstruktiva och användbara svar hon kan ge även på mycket komplexa frågor och problem. De svar hon ger är befriande annorlunda än de resonemang jag vanligen hör om detta ämne i massmedia.

Svaren vittnar om att Louise Hallin har en synnerligen lång erfarenhet och hög kompetens. Trots detta använder hon sällan facktermer eller avancerade resonemang som är svåra att förstå. Svaren stämmer, när jag väl hör dem, väl med mina erfarenheter. Men jag skulle inte ha kunnat formulera dem själv. Jag har därför funderat över hur hon gör. Tänk om vi kunde göra samma sak som hon när det gällde våra hjärtefrågor – samarbets- och organisatoriska frågor.

Jag har kommit fram till att Louise Hallin gör något som vi i brist på ett bättre svenskt ord kallar ”reframing”. Ordet kommer från en amerikansk forskare och politisk debattör, George Lakoff. Han konstaterar att diskurser kan komponeras och konstrueras på ett sätt som gör att vissa underliggande föreställningar förstärks medan andra förträngs. Han kallar själva konstruerandet av diskursen för ”framing”. [4]

Frame kan betyda en ram, ett dörrhåll eller en konstruktion. Tanken är att ramen eller dörren bara tillåter vissa resonemang att passera och förstärkas medan andra stoppas upp och elimineras. Det samtal man skulle vilja, eller behöva, föra kan därför med en viss framing inte komma till stånd. Man drabbas då av diskursens negativa makt. Man kommer inte till tals, kommer inte till sin rätt och kommer inte till rätta med angelägna och gemensamma frågor. Reframing innebär att öppna en ny dörr genom vilken helt andra resonemang kan föras och helt andra analyser göras. Det är detta Louise Hallin förmår göra.

Jag har funnit att när tittarna ställer frågor till Louise så formar de dessa på ett visst sätt. De ingår i en offentlig diskurs om föräldrar-barn. Denna diskurs blir ständigt förstärkt. Vi har därför alla svårt att ta oss ur den även om vi ogillar och inte alltid känner oss hemma med resonemangen. Vi kan något förenklat säga att denna diskurs handlar om ”uppföstran”. Hur vi skall få våra barn att...

Numera vet vi att många av de underförstådda föreställningar som det gamla uppföstringstänkandet bygger på är föråldrade och irrelevanta. Men det hjälper inte. Vi fortsätter i invanda spår. Man blir till och med uppskattad för att man gör det. ”Äntligen någon som säger något vettigt och inte

bara pratar flum” – kan det sägas. Louise Hallin bryter denna uppfostringsdiskurs. Hon skapar en helt ny frame. Det är genialt så som hon gör det.

Det är frestande att redan nu i denna text försöka beskriva efter vilka grundläggande principer jag tror Louise Hallin lyckas med att omformulera samtalet och bryta den vanemässiga diskursen. En sådan analys skulle mycket väl kunna göras utifrån den stora mängd forskning som ägnar sig åt diskurser och retorik. Om jag försöker mig på detta konststycke och refererar till forskningen tvingas jag emellertid in i ”diskursens diskurs”.

Även diskursens diskurs har makt att lyfta fram vissa resonemang och utesluta andra. Det blir som att se sig själv i en spegel i en spegel i all oändlighet. När jag någon gång försökt anpassa mig till denna diskurs har jag funnit att samtalet snabbt leder in i en abstraktionsnivå som jag inte klarar av att hantera och att samtalen inte leder någon vart.

Min lösning på detta problem är att i denna text, istället för att tala om diskursen som sådan, fokusera på det man vill tala om. Istället för att direkt försöka komma åt och förändra diskursen tror jag således att det är mer lämpligt att försöka bidra till att konstruera samtalet så att det kan innehålla så många olika diskurser som möjligt. Detta

ger deltagarna förutsättningar att välja just den ”frame” som verkar vara mest relevant för det som skall avhandlas. Istället för att teoretisera om diskurser har jag därför i denna introduktion valt att använda Louise Hallin som konkret exempel för att illustrera de grundläggande principerna.

Föräldra–barn–problematiken

De flesta frågor till Louise Hallin i TV-programmet formas efter modellen ”Vad skall vi göra åt våra barn?” De som frågar har ett barn som har eller annat problem, som brottas med en eller annan svårighet eller som har ett oroande beteende etc. Föräldrarna vill barnet väl och funderar över hur de skall kunna agera för att påverka barnet att ändra sig eller förändras.

Detta är förstås en fullt legitim önskan. Även mycket kloka föräldrar med stor insikt i sina barns situation och behov och med en ingående förståelse för dem hamnar efter sådana resonemang slutligen i frågan vad de själva skall göra för att komma till rätta med problemet. Denna önskan formar karaktären av den fråga de ställer. Man berättar först hur man tycker det ”är” och ställer sedan frågan om vad man skall göra.

Den uttalade utgångspunkt som själva beskrivningen bygger på är att barnet är exponerat för och reagerar på de vuxnas och föräldrarnas agerande och inte en självständigt handlande varelse. Ett svar som begränsar sig till att ange vad som vore bäst för föräldrarna att göra skulle därför leda in i ett samtal där barnet blir ett objekt – något som skall behandlas.

Det bör observeras att de frågande självklart inte ser sitt barn på detta sätt. De är fullt medvetna om att barnet är en unik och handlande person och personlighet. Det är bara i själva samtalet och i sättet att beskriva situationen och formulera frågan som barnet ges denna begränsade identitet. En identitet som inte är rättvisande för det aktuella samspelet.[5]

För en person som skall svara på föräldrarnas – eller en debattledares – frågor är det ytterligt svårt att avvika från denna ”framing”. Det förväntas att man svarar på vad som skall göras när det nu är som det beskrivs – och inget annat. Gör man inte det demonstrerar man sin okunnighet. Om man tvekar kan man anklagas för att undvika frågan, negligera den frågande och trivialisera dennes bekymmer.

Det är heller inte särskilt klokt att ifrågasätta den analys som lett fram till frågan. Försök att förklara situationen på ett annat sätt än vad den officiella diskursen kräver riskerar att möta protester och skapa förvir-

ring. Louise Hallin undviker skickligt alla dessa blindskär. Vilket är fantastiskt.

Den humanvetenskapliga handlingsvetenskapen har ett begrepp för det som frågarna vill ha svar på (och som styr samtalet) – nämligen poiesis. Poiesis betecknar det ”görande” som leder skeendet mot ett bestämt mål. Bakom frågan ligger det som i samma vetenskap kallas en ”theoria” – det vill säga hur man förstår situationen. Det är denna förståelse som styrs och begränsas av diskursen. Frågarna vill således veta vilken poiesis som är relevant inom ramen för den theoria man måste referera till för att bli förstådd.

Det är ofullständigheten i denna underliggande och utsagda theoria som gör det närmast omöjligt att svara på frågan. Louise Hallin klarar detta problem genom att acceptera frågarnas behov av att få förslag på poiesis och kommer alltid fram till ett praktiskt råd. Hon flyttar emellertid fokus för samtalet. Hon introducerar också ett samtal om praxis, det vill säga den mening eller innebörd som olika handlingar och skeenden verkar ha för barnet.

Hon refererar i sina svar exempelvis till barnets önskan att genom sitt agerande

- * skapa sig en identitet,
- * skydda sin integritet och
- * utveckla en känsla av egenvärde.

Dessa tre utgångspunkter saknas ofta i de underförstådda resonemangen (frågarens teoria). När de väl artikuleras är de emellertid lätta för föräldrarna att begripa och acceptera. Louise har således genom att anknyta till dessa tre utgångspunkter gjort det möjligt att överge den invanda diskursen och samtidigt skapat ett partnerskap mellan sig och föräldrarna. Hon har emellertid också etablerat ett partnerskap med det icke närvarande barnet vilket inte är minst viktigt.

Föräldra-barn-problematik är något vi alla berörs av och har viss erfarenhet av. Därför blir Louise Hallins TV-program så sevärt. Skall kunskapen om ett bra föräldraskap spridas borde det således förekomma fler sådana program i TV. Detta skulle emellertid kräva att fler funderade över varför Louise Hallins svar är så relevanta. Det skulle också kräva att fler lärde sig använda hennes utgångspunkter (framing) identitet, integritet och egenvärde.

Noter

[1] Ordet diskurs kommer från latinets "discursus" som ordagrant betyder "kringlöpande". I dagligt tal användes det i betydelsen samtal, dryftning. Begreppet har fått stor användning genom att det kommit att beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp som finns do-

kumenterade över tid och därmed är studerbara. Diskurser kan antingen studeras som språkliga uttryck för olika gemenskaper – exempelvis forskarkollektivet, som språkliga sätt att belysa och diskutera olika ämnesområden – exempelvis vissa moraliska eller politiska frågor eller som rena språkssystem.

[2] Latour B (1998): *Artefaktens återkomst*. Göteborg: Nerenius & Santérus förlag.

[3] Samarbetsdynamiks kunskapsabonnemang startade 1987 och bestod fram till 2006 av 10 abonnentmöten och 6 rapporter per år. Abonnemanget har nu övergått till samtal i Forskarbyn Ölsdalen. Erfarenheterna från dessa samtal publiceras i rapporter och texter och redovisas och diskuteras på SD Open varje år.

[4] Lakoff G (2004): *Don't think of an elephant – know your values and frame the debate*. White River Junction: Vermont: Chelsea Green Publishing.

[5] Frågan skulle alltså i princip kunnat formuleras på ett sätt som respekterar barnets självständighet men detta händer nästan aldrig.